

צרת החינוך

מערכת החינוך בישראל
כמעט ולא עוסקת באתוס הלאומי.

המחקר מצא פערי ידע והבנה
משמעותיים בקרב הנוער של היום
וחוד החנית של צה"ל של מחר.

לפניכם הבעיה במספרים,
לצד המלצות לתיקונה.

אל"מ במיל' רונן איציק

הביטחוניסטים

מחלקת המחקר

אפריל 2022 / ניסן ה'תשפ"ב

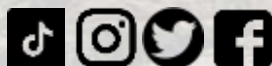
הביטחוניסטים הינה תנועה המונה למעלה מ-4,000 קצינים בכירים, מפקדים ולוחמים במילואים מכלל זרועות הביטחון שקמה על מנת להגן על צרכיה הביטחוניים של מדינת ישראל באופן שיאפשר את קיומה ושגשוגה לדורי דורות.

הקו שלנו ברור: אנו דבקים בזכותה של מדינת ישראל לשכון בגבולותיה הבטוחים, הם גבולות ארץ ישראל; מאמינים כי צרכיה הביטחוניים של מדינת ישראל נמצאים בראש סדר העדיפויות הלאומי; ומאמינים כי למדינת ישראל אין את הפריבילגיה להפסיד באף מלחמה. על צה"ל לפעול בחופשיות בכל מרחב בכדי לממש את אחריותו ולהגן על מדינת ישראל.

נבהיר כי התנועה איננה מפלגתית, אלא רואה לנגד עיניה את הערכים והחזון המגדירים אותה.

הועד המנהל של התנועה: האלוף במיל" גרשון הכהן, האלוף במיל" יצחק ג'רי גרשון (יו"ר), פרופ' אלכסנדר בליי, תא"ל במיל" אמיר אביבי (מנכ"ל)

בין חברי התנועה: האלוף במיל" יוסי בכר, האלוף במיל" כמיל אבו רוקון, אלוף במיל" יוסי משלב, ניצב בדימ' שלמה קעטבי, תא"ל במיל" חסון חסון, תא"ל במיל" הראל כנפו, תא"ל במיל" אביגדור קהלני, תא"ל במיל" יוסי קופרווסר, אל"מ במיל" טל בראון, סא"ל במיל" ירון בוסקילה (מזכ"ל)

הביטחוניסטים • ע"ר 580697472 • idsf.org.il

התמונה לעיל: מתוך הרשתות החברתיות של דובר צה"ל

על מחלקת המחקר

מחלקת המחקר של תנועת הביטחוניסטים שמה לנגד עיניה להיות קול מוביל, רלוונטי ודינמי בדיון הציבורי בישראל שדרך מחקר יישומי מספק לציבור ולמקבלי החלטות כלים נחוצים להתמודד עם המציאות המדינית-ביטחונית המתפתחת, תוך השרשת עקרונות וערכי הביטחון הלאומי של מדינת ישראל על מנת שתשגשג לדורי דורות כמדינת הלאום של העם היהודי.

אנו מקדמים שיח ענייני, מקצועי ומזמין הלוקח בבסיסו את עקרונות וערכי הציונות והביטחון הלאומי של ישראל בתור נקודת פתיחה מובנת מאליה. אלה כוללים את זהותה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, הישענותה על החזון הציוני, ביטחון לאומי שנבנה מבפנים כלפי חוץ ממנו נגזרים עקרונות משילות וריבונות, שליטה ביטחונית מלאה של צה"ל במרחב, עוצמה כמקור לשלום, טיפוח ההון האנושי ועיקרון האומה המתגייסת.

פעילות המחלקה סובבת סביב שני מישורים משלימים: מחקר ותיווכו. אנחנו מספקים דו"חות, מחקרים וניירות עמדה המתמקדים בנושאי הליבה שלנו, בשילוב המלצות מקצועיות. מחקר זה מונגש לציבור ולמקבלי החלטות באמצעים שונים, מפגישות עם מקבלי החלטות דרך הופעות בתקשורת ועד הרצאות פתוחות והמדיה החברתית.

אנו רואים כנר לרגלינו את החינוך וההכשרה של הציבור ככלל והדור הצעיר בפרט.

ראש המחלקה: אור יששכר, מנחה המחלקה: תא"ל במיל" יוסי קופרווסר, בין החוקרים: אלוף גרשון הכהן, סא"ל במיל" מוריס הירש, סא"ל במיל" ד"ר מרדכי קידר, ד"ר דורון מצא, ד"ר מרטין שרמן, יורם אטינגר, דוד מ. וינברג, סרן במיל" שי שירן, עו"ד אלי קירשנבאום.

על מחבר המסמך

אל"מ במיל' רונן איציק, חוקר ומרצה בתחום מדעי המדינה. בין תפקידיו בצה"ל נמנים מפקד מחלקה בגדוד 82, קצין אג"ם, מ"פ וסגן מפקד חטיבה 7; קצין אג"ם בעוצבת אדום; מפקד חטיבת הראל (בתקופתו זכתה החטיבה בפרס הרמטכ"ל ליחידות מילואים וכן בפרס ראש אט"ל. שימש מפקד צוות ומדריך במכללה הבין-זרועית לפיקוד ומטה. בתפקידו האחרון שימש ראש מטה עוצבת עמוד האש.

עמית מחקר במרכז מורשת בגין, מורה לאזרחות, בעל תואר ראשון בכלכלה בהצטיינות מהמכללה למינהל, תואר שני במדעי המדינה מאוניברסיטת חיפה, וכיום דוקטורנט החוקר את "צבא האזרח-חייל". כיום מוביל את תכנית "אתגרים" להעצמת מורים מנהיגים.

מחבר הספר "האדם שבטנק" שתורגם גם לאנגלית, "פרישה – כיוון הכרחי" ו"כיוון ברור" העוסק בלחימת חטיבה 7 במלחמת לבנון השנייה.

פורסם: אפריל 2022 / ניסן ה'תשפ"ב

¹ קרדיט לתמונה בשער:

מערכת החינוך מזניחה את האתוס הלאומי של מדינת ישראל.

למערכת החינוך תפקיד מכריע בעיצוב האתוס הלאומי, בתור המסגרת החינוכית של ילדי ישראל בתקופה הקריטית בחייהם. כפועל יוצא מכך, הנחלת ערכים לאומיים על פי זהותה היהודית-דמוקרטית של המדינה ויציקת תוכן אל תוך ערכים אלה חייבים לקבל עדיפות עליונה במערכת החינוך על מנת ליצור תחושת שייכות, חוסן לאומי, זיקה ללאום, לסמליו ולהווייתו, ולהנחיל את ההיסטוריה הלאומית של העם היהודי ושל מדינת ישראל. זאת, מתוך הנחת יסוד שידיעת העבר ושליטה בפרטי אתוס הלאומי מהווים בסיס בלתי מעורער לעיצוב הזהות של הדור הצעיר בתוכו.

המאבק הלאומי המדמם של העם היהודי בארצו עם שכניו הפלסטינים הינו א-סימטרי הן תפיסתית והן תודעתית בין שתי החברות. בשעה שהפלסטינים חיים בתודעת מאבק תמידית על הארץ, תחת תפיסה היסטורית של "גנבתה" בידי יהודים, ניכר כי בקרב היהודים עצמם החיים בישראל קיים שסע עמוק בהקשרו של מאבק זה.

מחקרים וממצאים רבים מן השנים האחרונות מצביעים על כך שאתוס המאבק בתוך החברה הפלסטינית לא רק שאינו נשחק, הוא אפילו צומח ומבעבע. את תפיסת המאבק משרישים הפלסטינים בכל ממסד נורמטיבי – בחינוך, ברווחה, בכלכלה, ובכל ערוצי החיים, תוך הסתה מובהקת לשלילת הזיקה היהודית לישראל ולתגמול חיובי עבור טרור כנגדם. אתוס המאבק, אם כן, הינו מובהק ומושרש בחברה הפלסטינית.

אל מול מגמה זו נדמה שהחברה הישראלית מצויה בתהליך שחיקה של האתוס הלאומי במערכת החינוך. סממני המאבק הלאומי בתכני החינוך הולכים ונשחקים, שלא לומר נעלמים, הגיוס לשירות משמעותי בצה"ל כ"צבא העם" מוצב בסימן שאלה בחלק מהמקרים, וגם האמיתות ההיסטוריות המוחלטות באשר לויתורים אותם הובילו מנהיגי ישראל בדורות האחרונים הפכו לפרשנויות מוטות אג'נדה. המחלוקת הפנים-יהודית העמוקה הן באשר לרצון האמיתי של הפלסטינים לשלום, הן באשר למחירים שנדרש לשם בעבור תהליך השלמה נוסף מולם, ובפרט באשר להצדקה של המשך המאבק, נוגע ברקמה הרגישה והחשובה ביותר ונדרש להתבסס על יסודות ידע מוצקים של היסטוריית מדינת ישראל המדינית, הצבאית והלאומית.

לעומת זאת, ניתן לומר באופן מוכלל – במדינת ישראל מערכת החינוך כמעט לא עוסקת במאבק הלאומי. התחושה היא שמערכת החינוך קרובה יותר לשיקוף תרבות תועלתנית של הצטיינות מקצועית, "מפעל ציונים" והשפעה ממגמת ה"תקינות-הפוליטית" הפוסט-מודרניסטית. בשל החשש מביקורת של הורים ולחץ תקשורתי, מערכת החינוך הרחיקה את עצמה מעיסוק של מהות במאבק הלאומי, ובהמשך לכך נמנעת מעיסוק עמוק ומשמעותי באירועים שהתרחשו בישראל בדור האחרון, ובמשמעויותיהם בהקשרים ערכיים של צדקת הדרך והצורך האמיתי בשירות בצה"ל כחלק מהקרבה אישית למען הקולקטיב. פער זה מודגש אף יותר לאור כך שנוכחותם של יהודים בארצם אינה מקובלת לחלוטין על הצד השני, ובדור האחרון ביתר שאת.

על מנת להצביע על הפער המדובר ערכה תנועת "הביטחוניסטים" שני מחקרים הבוחנים את רמת הידע והבקיאות של הנוער בישראל באשר למאבק הישראלי-פלסטיני ב-30 השנים האחרונות, לצד הקשיים שחווים המורים וחוסר האפקטיביות של המערכת בלימוד נושא זה.

מחקר 1: הנוער סובל מפערי ידע בלתי סבירים על הסכסוך הישראלי-פלסטיני

מטרת המחקר

המחקר הנוכחי בוחן את רמת הידע של הנוער בישראל באשר למאבק מול הפלסטינים ב-30 השנים האחרונות, תחת השאלה, עד כמה בקיא הנוער הישראלי בניסיונות ההשלמה של ישראל והפלסטינים, ועד כמה ישראל הייתה מוכנה לזוותר, לרבות מחירים ששילמה, בעבור הניסיון לקיים שלום, ניסיון שלא צלח, ואף הוביל כאמור למחירים בלתי-נתפסים בחיי אדם, ואף בויתור על ריבונות בשטחים שמהווים היסטוריה יהודית.

שיטת המחקר

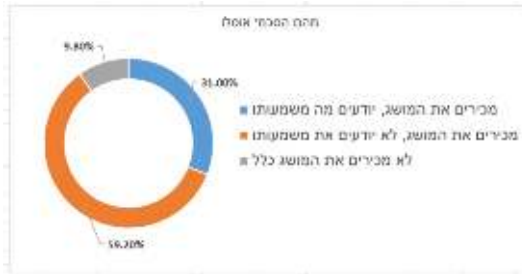
המחקר שלפנינו משלב שיטה כמותנית ואיכותנית, ומתבסס על סקר אינטראקטיבי המתגלגל ברשתות החברתיות בחודש האחרון, וכן בשיטת "כדור שלג". במסגרת סקר זה נדרשו מעל 650 תלמידים בגילאי 16-18 לענות על מספר שאלות העוסקות במציאות של ישראל והפלסטינים מאז תחילת שנות ה-90, הם נדרשו לענות האם אירוע נתון מוכר להם, ואם כן, מה התחולל במסגרתו. בהמשך נדרשו התלמידים לפרט מאין הם רכשו את הידע אם בכלל, וכן את רמת בקיאותם, על-פי הבנתם האישית, בכל הקשור במאבק הישראלי-פלסטיני.

השיבו על הסקר מאות תלמידים ממעל 70 בתי ספר תיכוניים בישראל - רובם המוחלט של התלמידים יהודיים מבתי ספר ממלכתיים, ומיעוטם דרוזיים. האוכלוסיה הנדגמת חייה במעל ל-80 ישובים במדינת-ישראל, מעל ל-97% מהם מערבית לקו הירוק. הגיל הממוצע של המשיבים למחקר - 17. שיטת המחקר האינטראקטיבית המתוארת מאפשרת הגעה פשוטה לקהלי היעד במהירות ובתפוצה רחבה, ללא כל מגבלה גיאוגרפית. איסוף הנתונים מתבצע באופן השקוף לחוקר, באמצעות GOOGLE FORMS, על גיליון EXCEL. ניתוח הגיליון מאפשר איתור של תשובות מוטות וניסיונות מניפולציה אפשריים - וזאת על ידי חותמת הזמן של התשובות, ועיקביות מחשידה - בדרך זו ניתן לחשוף בתשובות מניפולטיביות, ולהסירן מן הסקר.

ממצאי המחקר

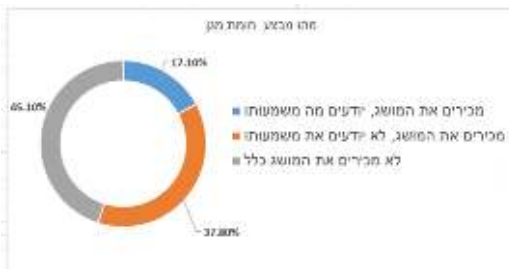
א. הסכמי אוסלו

81% מבין הנשאלים ענו "כן" כאשר נדרשו לשאלה "האם אתם מכירים את המושג 'הסכמי אוסלו'", מתוכם, **31% בלבד פירוט נכון את מטרותם של הסכמים אלו**. שאר המשיבים – או שלא הכירו את המושג, או שהכירו אך הסבירו את משמעותו באופן שגוי לחלוטין, כדוגמת "הסכמי שלום עם מצרים", "הסכמי שלום עם ירדן", "הסכמים עם אמריקה". כמעט 10% השיבו לשאלה "לא יודע/ת".

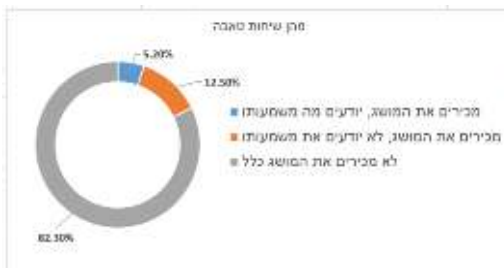
ב. מבצע "חומת מגן"

את מבצע "חומת מגן" אשר צה"ל יצא אליו מיד לאחר פיגוע קטלני במיוחד במלון פארק בנתניה, בחודש מרץ 2002, כמתקפה כנגד תשתיות הטרור ביהודה ושומרון ולאחר חודשים ארוכים של אירועי טרור בכל רחבי ישראל, **מכירים של בני הנוער הבוגרים בישראל, 45% לא מכירים כלל, ולא שמעו על מבצע "חומת מגן", שהתרחש בין שנה לשלוש לפני לידתם, והיה לאבן דרך משמעותית ודרמטית ביחסינו עם הפלסטינים, ודאי בדור האחרון.**

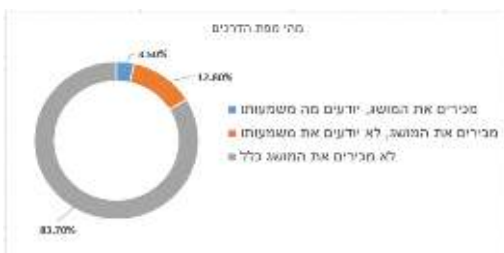
ג. שיחות טאבה

את המושג "שיחות טאבה", אשר התרחשו בשלהי שנת 2000, כאשר ישראל נאבקה בטרור פלסטיני הולך ומתעצם, במסגרתו הוצעה לפלסטינים ריבונות ביו"ש ועזה מטעם ממשלתו של אהוד ברק, בו הוצעו לפלסטינים מעל 95% מהשטחים לריבונותם, לרבות וויתורים משמעותיים בירושלים – **רק 17.7% מהנוער הבוגר בישראל מכירים. מתוכם, פחות מ-5% בקיאים בתוכן של שיחות טאבה.**

ד. "מפת הדרכים"

את המושג "מפת הדרכים", אבן דרך מרכזית בתהליך שבין ממשלת שרון ובין אבו-מאזן בתיווך ממשל בוש האמריקאי, נקודת מפנה שבגינה ההתנתקות מעזה הפכה לחלופה מועדפת, מכירים רק 16.3% מבני הנוער הבוגרים בישראל. מתוכם, 3.5% בלבד יודעים להסביר במה מדובר. **מעל 80% מבני הנוער אינם מכירים כלל את המושג.**

ה. ועידת אנאפוליס

על ועידת אנאפוליס, שהייתה ניסיון מדיני ליצירת שלום עם הפלסטינים מצד ממשלת אולמרט, במסגרתה הוחזרה "מפת הדרכים" כמתווה לשלום, לרבות ויתורים בירושלים ובאגן הקדוש, וחילופי שטחים – **85.1% מבני הנוער אינם מכירים, ואף לא שמעו אודותיה של ועידה זו.**

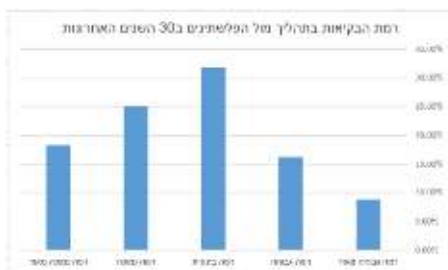
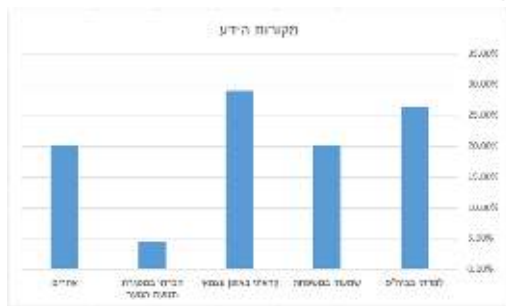
1. מקורות הידע

33% מבין המשתתפים שענו על שאלות הסקר נעזרו במקורות מידע בכדי לענות על השאלות, מתוכם 40% בקירוב נעזרו באתר "ויקיפדיה", 9% נעזרו במקורות אינטרנט אחרים, ו-33% נעזרו בהוריהם. השאר נעזרו במקורות אחרים.

מבין המשתתפים שלא נעזרו במקורות ידע בכדי לענות על שאלות הסקר, 29% מעידים על כך שלמדו באופן עצמאי, 20% הכירו מסיפורים במשפחתם, ו-26% **למדו את הדברים במערכת החינוך.**

2. רמת הבקאות על-פי תפיסה עצמית

בני הנוער שהשתתפו בסקר זה נדרשו לענות על רמת בקיאותם, כפי שהם מבינים אותה בהקשרי הסכסוך עם הפלסטינים ב-30 השנים האחרונות. 43% מתוך המשיבים מגדירים את רמת בקיאותם כ"נמוכה" עד "נמוכה מאוד", 32% מגדירים את רמת הידע בתחום כ"בינונית", ורק **25% מגדירים את עצמם כבקיאים עד בקיאים מאוד באירועי הדור האחרון.**

הממצאים המופיעים לעיל מצביעים על עובדה ברורה – רמת הבקאות של הנוער הבוגר, מבין האוכלוסיה שניתן לשאר שרובה עתיד למשרת בצה"ל היא נמוכה מאוד – חשוב להדגיש כי רמת הידע שנדרשה לענות על סקר זה כמתאימה לתשובה מלאה היא בסיסית ביותר. **הממצאים מצביעים באופן ברור על חוסר ידע, אפילו בורות, באבני הדרך המרכזיות שהתחוללו כאן, בישראל ב-30 השנים האחרונות.**

בנוסף, ראוי להדגיש, כי מבין מי שענו לסקר אחוז ניכר הסתייע במקורות מידע, אשר רמת העמקתם בעניין היא מינימליסטית. ממצא זה מובהק הרבה יותר כאשר מתברר כי **מיעוט מוחלט מקרב המשיבים השיג את הידע באמצעות מערכת החינוך.** ניתן להניח כי רמת העיסוק של מערכת החינוך הישראלית בנושא היא נמוכה וכמעט חסרת השפעה. מכאן שהביטוי "בורות" בהחלט ראוי להאמר בהקשר הזה – הנוער הישראלי-ציוני לא מכיר ולא מודע למה שהתרחש כאן ב-30 השנים האחרונות בין ישראל ובין הפלסטינים. יתרה מכך, על-פי התפיסה האישית של המשיבים, **הם לא יודעים כמה הם לא יודעים** – שכן הפער בין רמת הידע הקיימת, ובין רמת הידע שהם מייחסים לעצמם הוא עצום וכמעט בלתי נתפס.

מחקר 2: המורים מעידים על קשיים משמעותיים בלימוד הנושא במערכת החינוך

תכני החינוך זוכים גם הם לביקורת רבה בציבור – העודף הבולט במבחני הבגרות, ההימנעות מעיסוק בהכנה לחיים וההיצמדות לדפוסים שמרניים של לימודי כיתה בפלטפורמת מורה-תלמידים-לוח, או כפי שמוגדר בז'רגון המקצועי "הוראה ממוקדת מורה", אינם תואמים את רוח התקופה, ההזדמנויות של חינוך חוייתי, ומעל הכל טיפוח ערך "הלומד העצמאי", בטח בהינתן שכמעט בכל כף יד של כל תלמיד מונח מחשב בתצורת סמארטפון.

מורים רבים אינם מממשים את הגיוון הטכנולוגי על מנת לפרוץ גבולות: פעמים רבות הטכנולוגיה יוצרת בראייתם גירוי המסיט את קשב התלמידים, והיא לא תמיד נוחה במיוחד כיוון שבאופן פרדוקסלי היא מחייבת את המורים לשנות את מיקומם ולהפוך למנטורים המכוונים ותומכים, ופחות "מטיפים" ועומדים בין הלוח ובין התלמידים. דווקא הדבר הנוח, האפשרי והנכון, פחות מועדף אצל מורים רבים, שמרחב הנוחות שלהם הוא להעביר את מה שהעבירו בעבר, שכן מערכי השיעור מוכנים, ושינויים דורשים עוד עבודה והשקעה מצידם.

החינוך בישראל מתאפיין על ידי רבים כאל "בית חרושת לציונים". ככזה, העיסוק בערכים הלך והצטמצם, ולמרות שמושקע זמן במקצועות ההיסטוריה, מחשבת ישראל, ואזרחות, הלימוד המשמעותי אינו בא לידי ביטוי דיו. תלמידים רבים מסיימים את 12 שנות הלימוד, לרבות סיום בחינות הבגרות, ולא באמת מכירים את המציאות הישראלית. יש מהם הפונים למקורות מידע לא-דווקא אמינים² כדי להבין את ההתרחשויות סביבם, נוכח וואקום חינוכי בולט.

עליית קרנן של המכינות הקדם צבאיות היא אולי הסימפטום שממחיש באופן חד וברור את הבעייה – רבים מתלמידי ישראל פונים לפרק המכינה לקראת שירות צבאי כדי לחזק את הממד הערכי-לאומי שלהם³, ולהכין עצמם לשירות צבאי משמעותי. גם כאן הפרדוקס מעורר תהייה – כיצד המערכת שבה מושקע התקציב הגדול המדינה, לא מצליחה להטמיע היבטים ערכיים מסוג זה ומובילה לפנייה לגורמים חיצוניים בכדי להשלימו? ומה זה אם לא הפרטה של מערכת החינוך דה-פאקטו?

מטרת המחקר

בחינת הקשיים המרכזיים במערכת החינוך, המובילים לאפקטיביות נמוכה של מורים, בצד תכני לימוד ומתודולוגיות נדרשות.

שיטת המחקר

בחודשים דצמבר 2021-ינואר 2022 הועבר שאלון אינטרנטי בין 520 מורים מ-73 בתי"ס שונים. בשאלון נדרשו המורים להציג את עמדתם ביחס להיגדים העוסקים באפקטיביות החינוך ככלי להכנת התלמידים לחיים, בתוך כך תחום ההכנה לצה"ל, וההכרות עם קונפליקטים מרכזיים בחברה הישראלית. 90% מהמורים מלמדים בבתי-ספר ממלכתיים, 67% מורים מבתי-ספר תיכוניים.

² שם

³ ראה chrome-

בהמשך בוצעו 3 מעגלי שיח עם 22 מורים שונים להבנת הקשיים המרכזיים במערכת החינוך אשר אינם מאפשרים שיפור – חסמים מרכזיים בראי המורים שבגינם המערכת מצויה בסטגנציה ולא מצליחה להביא לידי ביטוי את האפקטיביות הנדרשת.

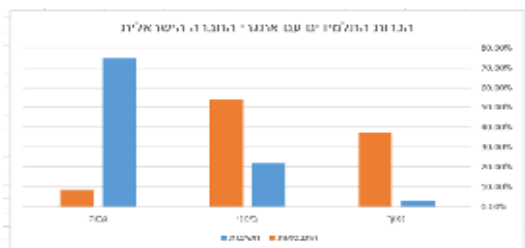
בסוף התהליך בוצעו 15 ראיונות עומק עם מורים שונים בכדי לבחון את הקשיים ברמה האישית- את חוסר היכולת של מורים ליזום בתחום אחריותם, ולהעמיק את הידע של תלמידיהם בהקשר מגבלות המערכת ודרך התנהלותם כלפי המורים.

בין הממצאים הכמותיים שהוצגו לעיל ניתן לזהות תופעה בולטת העוברת כחוט השני בין כל השאלות והתשובות – רובם של המורים דירגו את הנושאים להם נדרשו ברמת חשיבות גבוהה, אך מיעוטם הקטן סבור כי הנושאים נלמדים ברמה הנדרשת. המסקנה המתבקשת היא כי **מערכת החינוך עוסקת מעט מידי בנושאים אותם המורים עצמם רואים כבעלי חשיבות גבוהה, רובם ככולם במציאות הישראלית, החברתית, והביטחונית.**

ממצאים כמותיים

א. לימודים העוסקים בחברה הישראלית

גרף מספר 1 בחן את המצוי מול הרצוי מנקודת מבטם של המורים – לפי הנתונים המצטברים, מעל 70% מהמורים בישראל מדרגים ברמת חשיבות גבוהה את הצורך לעסוק באתגריה של החברה הישראלית, בשעה שבראייתם רמת העיסוק בפועל בתחום זה היא נמוכה (תחת 10%)⁴.

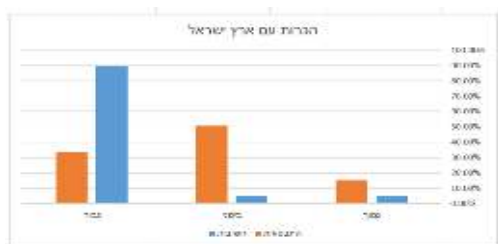
ב. תכנית הלימודים בהיבט הקונפליקט עם הפלסטינים

כאשר נשאלים המורים על העיסוק בקונפליקט עם הפלסטינים, הממצאים סימטריים לחלוטין מבחינה שלילית – כמעט 70% מהמורים סבורים שיש חשיבות רבה ללימוד תכנים אלו במערכת החינוך, זאת בשעה שפרקטית בראייתם לימודים אלו כמעט ולא באים לידי ביטוי⁵.

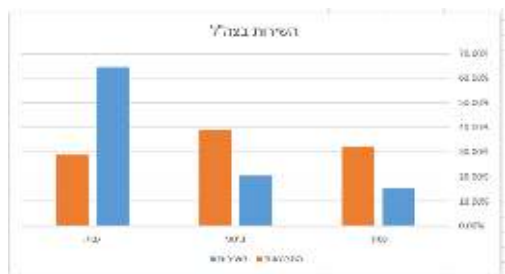
⁴ ראה גם - <https://www.israelhayom.co.il/news/education/article/6370771> - רונן איציק, דצמבר 2021, "ישראל היום".

⁵ כך נבנים נרטיבים שליליים המאמצים על ידי רבים בחברה הישראלית – ראה <https://mida.org.il/2020/05/24/%D7%A0%D7%91%D7%99%D7%90%D7%99-%D7%94%D7%A9%D7%A7%D7%A8-%D7%A9%D7%9C-%D7%93%D7%AA-%D7%94%D7%A9%D7%9C%D7%95%D7%9D> - רונן איציק, מאי 2020, "מידה".

ג. ההכרות עם הארץ

בתחום לימודי ארץ ישראל וההכרות עם הארץ הנתונים מובהקים מאוד – מעל 90% מהמורים מוצאים שנושא זה הינו בעל חשיבות גבוהה, אולם רק 30% מתוכם סבורים שהוא בא לידי ביטוי באופן הולם בתכניות הלימוד.

ד. העיסוק בנושא השירות בצה"ל

65% מהמורים שהשתתפו במדגם סבורים כי יש רמת חשיבות גבוהה לעיסוק בתחום ההכנה לשירות בצה"ל, פחות מ-30% מהם סבורים שהעיסוק בכך מתקיים בפועל ברמה הנדרשת.

סיכום הממצאים הכמותיים:

בין הממצאים הכמותיים שהוצגו לעיל ניתן לזהות תופעה בולטת העוברת כחוט השני בין כל השאלות והתשובות – רובם של המורים דירגו את הנושאים להם נדרשו ברמת חשיבות גבוהה, אך מיעוטם הקטן סבור כי הנושאים נלמדים ברמה הנדרשת. המסקנה המתבקשת היא כי **מערכת החינוך עוסקת מעט מידי בנושאים אותם המורים עצמם רואים כבעלי חשיבות גבוהה, רובם ככולם במציאות הישראלית, החברתית, והביטחונית.**

בסעיף המלל החופשי רובם של המורים סבורים כי רמת ההכנה לחיים כפי שהיא מתבטאת בבית-הספר היא נמוכה – לא מעט מהם סבורים שמערכת החינוך לא מכינה את התלמידים לחיים בישראל.

דוגמאות:

"אין מספיק עיסוק בעניין וזה משתקף באופן שבו מחולקים המשאבים במערכת השבועית. לרוב מדובר ביוזמות של מחנכים/רכזים ופחות ביוזמות שהמשרד מוביל ומקצה לכך משאבים מתאימים."

"להערכתי כמורה בתיכון כמעט ואין הכנה לאתגרים עתידיים ולא לערכי היהדות ואהבת ארץ ישראל ... נכון יש ומעט אבל חייבים לעשות הרבה יותר בנושא"

"לדעתי ישנו חשש גדול בקרב אנשי חינוך לגעת בנושאים כה נפוצים הן מבחינה גאוגרפית והן מבחינת ערכים של הגנה על המולדת למה מדוע וסכסוכים"

"לצערי הדור הזה מכור לעולם הטכנולוגיה ולא מוכן להתמודד עם אתגר ממשי... וגם אין חינוך בכלל...לא מושקע בתלמידים כדי להבין מה קורה במדינה ובעולם... אין מודעות ואין אכפתיות"

"הקשר בין האתגרים איתם יתמודדו לומדי גן-יב לבין תכניות הלימודים וסגנונות ההוראה מקרי בהחלט. אם ישקיעו ב"איך" במקום ב"מה בתור התחלה, כבר יהיה שינוי."

"שופכים עלינו תקציבים רבים אך אין לנו יכולת למצותם ביעילות ולהתמקד... אין זמן"

הקשר הזמן חותך בין סבבי השיח ובין ראיונות העומק, בנוסף עולה כי תחומים רבים בהם המורים משתלמים פרקטית במסגרת ON JOB TRAINING – לפיהן נדרשים מורים בכל שנה ל-30 שעות השתלמות בנושא דיסציפלינרי ו-30 שעות השתלמות בנושאי רוחב – מוצגת תמונה של קושי רב ליישם את הדברים אותם רוכשים המורים בהשתלמויות.

"הרגנו את ה-ZOOM, שחקנו את הכלי הזה, שמראש היה לגביו ספק רב"

מאז תחילת העשור הקודם מושקעת במערכת החינוך חשיבה ומשאבים באשר ללמידה בחירום. היכולת ללמד מרחוק לא נולדה בתקופת הקורונה – היא קיימת כבר זמן רב. אך בדרך בה מתארים המורים את התפיסה באשר למתודולוגייה זו, הם מסבירים כי פרקטית, לא הייתה שום התייחסות רצינית בעבר לנושא הזה, לצורך שבו, ולהתמחות מקצועית דיה.

בפועל, בשנתיים האחרונות, עקב הצורך ללמד מרחוק, ולצד האפקטיביות הנמוכה נוצרו פערים עצומים במערכת החינוך. כאשר המורים נדרשים לתפיסת הלימוד ההיברידית – הם נרתעים ממנה מאוד. "היא נתפסה מראש כמשהו לא רלוונטי", כך תיארו מספר מורים את השלב בו נחשפו למתודולוגייה לפני מספר שנים. בפועל, שיטת הלימוד ההיברידית, המהווה כלי נוסף למורים לפעול בשיטה שונה ל-"הוראה ממוקדת מורה" – כשלה בעיני רבים.

יכולת הלמידה המשותפת ללא גבולות גאוגרפיים, הזדמנות אדירה למיצוי טוב יותר של הזמן- בפועל נשחקה. הנה כלי משמעותי שהשימוש הלא נכון בו, והספקנות הבסיסית הנובעת מעמדות מקדימות ושמרנות הכשילה אותו, והובילה לזמן שבזבז לחינם, זאת למרות שבתחילת שנה"ל תשפ"א הושקעו תקציבי עתק בהכשרת המורים לשימוש במפגשים וירטואליים – הדגש המרכזי היה טכני, ברמה המתודולוגית לא הושקע כמעט דבר. הכלי שבעיני תלמידים רבים נתפס כ-"שיעמום מתמשך" פשוט כשל לחלוטין.

"אין לי כבר כוח נפשי להתמודד עם הנוער, הם באים עצבניים ואלימים ולא מעניין אותם דבר"

גם הלך הרוח המופיע בפראזה מלמעלה מייצג רבים מהמורים – הנוער הפך לאתגרי יותר, ותופעות האלימות (מילולית / רשת / מינית / פיזית) התעצמו⁷. מחקרים רבים מצביעים על כך שהתנהגות הנוער במערכת החינוך נובעת מחוסר עניין⁸. הרבה מכך בשל מתודולוגיית העברה מיושנת כאמור, פעילות שאין בה שום ממד חוייתי, ומעט מידי קבוצתי.

שנים רבות מחקרים בתחום החינוך הצביעו על כך שפעילות חוץ כיתתית וחוף קוריקולרית מחזקים מאוד את רמת הפניות ללמידה, את הקשרים הבין אישיים ואת המחוייבות של המורים באופן ישיר ובלתי אמצעי עם תלמידים, ובייחוד תלמידים מתקשים. את הפעילות החוץ כיתתית מערכת החינוך מצאה בתקופת הקורונה. אי היכולת לפעול בכיתה דרשה מהמורים לחשוב באופן יצירתי – אך מעטים מהם מיצוי את המרחב ללמידה – או בשל העדר מרחב, או בשל העדר כלים פדגוגיים תומכים, ושוב, גם בשל העדר זמן.

⁷ ראה למשל - https://www.themarker.com/news/education/_premium-1.10373180, ליאור דטל, נובמבר

2021, דה-מרקר

⁸ ראה - <https://www.edunow.org.il/article/3825>, רונן איציק, הגיע זמן חינוך, יוני 2019.

"יש אפשרויות פעולה, אך הפרוצדורה והבירוקרטיה המשולבת בפקוח שמרני הורגת את החשק לעשות משהו חדש"

מורים בתפקידי רכז, וגם מנהלים מצביעים על בירוקרטיה קשיחה מצד מערכת החינוך, ובאופן הדוק אשר מעקר את המוטיבציה להתפתח. המנהלים של היום, הנדרשים לרצות את המערכת בהיבט ההישגי (=ציונים)⁹, ובתשומות בלתי פוסקות (ופחות תפוקות) פוגעים קשות ברצון שלהם "לצאת מהקופסה" מראש. באופן זה רבים מהמורים המצטיינים נרתעים מקידום לתפקיד מנהל. ניהול בית ספר בימים אלו נתפס כמקצוע בלתי אפשרי – המתח מול ההורים, התנהגות התלמידים, חוסר הגיבוי, הפער בין המצוי והרצוי ועוד – לא מאפשרים להתפתחות מנהלים יוזמים המקדמים את המערכת, בולמים לחץ מדומה, ומאפשרים אפקטיביות ויוזמה מצד המורים תחתיים.

"השכר אל מול האנרגיות המושקעות הוא מחפיר. אין הלימה בין סמכות ובין אחריות, אין יכולת להצליח, ובסוף מי שרוצה להשקיע נשחק ומרוויח מעט"

השיח אודות שכר המורים אינו חדש, אולם נוכח המציאות שהתהוותה – הוא לעיתים צועק לשמיים. מורים ב-5 השנים הראשונות לקריירת ההוראה מרוויחים שכר המתקרב למינימום, בשעה שהם נדרשים למקצוע בעל חשיבות רבה. מורים שרואיניו לצורך מחקר זה ציינו כי רבים נכנסים למערכת ממקום של נוחות, אך עם הזמן הם עוזבים עקב הפער העצום בין מה שהם מדמיינים ובין מה שקורה בפועל. "תכל'ס, רוצים שנחזיק את התלמידים בכיתה, שלא יהיה 'רעש' מההורים. אנחנו בייביסיטרים לכל דבר ועניין" – גם הלך רוח זה נפוץ בקרב אנשי הוראה רבים.

"המערכת ריכוזית מידי. הכל בא מלמעלה, והסמכות למטה היא מינימלית. בתקופת הקורונה היו רגעים שלא ידענו מה יהיה מחר. חיכינו להוראות מהמשרד"

אחד הגורמים הידועים ביצירת שחיקה הוא חוסר ודאות, בצד אי-הלימה בין סמכות ובין אחריות. מורים רבים מציגים את מערכת החינוך כ-"מונרכיה" שלא מאפשרת להם מרחב יוזמה מינימלי - במצבי משבר הדבר מוביל לדיספונקציונליות מטרידה. כאשר מרחב הסמכות שניתן למנהלים, ולרכזים אף פחות מכך אינו חופף לרמת האחריות – אין יוזמה וגם לא תהיה.

"אתה מדבר על פעילות חוץ-כיתתית? מי מגבה אותי אם ילד נפצע? מי ישלם להגנה המשפטית שלי?" גם הלך רוח זה רווח בקרב אנשי הוראה רבים. המערכת דורשת, המערכת לא מאפשרת, המערכת לא מגבה.

⁹ ראה גם - <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4075883,00.html>, יובל סרי, יוני 2011, YNET

סיכום והמלצות

תמונת המצב המשתקפת נוכח אפקטיביות מערכת החינוך היא לכל הפחות מטרידה – לא ניתן להבין איך מערכת עתירת משאבים, בה ילדינו מושקעים מגיל 6 ועד 18 לוקה בקשיים כל כך מהותיים, חוסר רלוונטיות, ואי הלימה דרמטי בין רצוי ובין מצוי, לבטח מנקודת מבטם של מורים.

לא ניתן להתפלא, אם כך, שקיימת א-סימטריה תודעתית בין תודעתם של הפלסטינים ובין התודעה של הישראלים. בשעה שהפלסטינים מחונכים לכל אורך ילדותם ובגרותם למאבק לאומי אלים, בישראל החינוך כמעט ואינו עוסק בעניין – לא בהקשרי הידיעה והבקיאות, ולא בהקשרי ההשלכות של המצב הנתון.

כאשר מדובר בנוער שחלק ניכר ממנו עתיד להתגייס לצה"ל בשנתיים הקרובות ממצא זה מעיד על פער משמעותי ברמת הידע בקרב בני הנוער, שכבת העתיד של המדינה, באשר למאבק החשוב ביותר שלנו על המולדת, ועל האמונה בצדקת הדרך. ואולי יותר מכל אלה, מעידים הממצאים על הטייה תודעתית דרמטית של הנוער הישראלי בהקשרים חינוכיים היסטוריים ומהותיים אלו.

ניתן לומר שרמת ההכרות עם מה שהתרחש כאן בהקשרי המאבק הלאומי מחייבת בקיאות רבה, לצורך ההבנה של בני הנוער באשר לנקודה בה אנו מצויים, בטח כאשר הם ישתתפו בבחירות הדמוקרטיות הבאות בישראל, **בטח כאשר הם ימצאו, ולא עוד הרבה זמן, בחוד הכוח הלוחם של צה"ל.**

האתוס הישראלי של נכונות לשלום תוך מוכנות למלחמה מחייב הבנה עמוקה באשר למי הוא העומד מולך. אי ההכרות, ולו הבסיסית ביותר מייצרת בחירה שהיא אמוציונאלית ולעיתים רחוק מרציונאלית. בורות אינה משרתת בהקשר הזה דבר, זולת את הצד השני שניכר שמכוון למעשים מאוד ברורים, בשעה שכאן אין ידע, ואין מערכת המייצרת ידע.

התהליך מול הפלסטינים לא רק שראוי, אלא חייב להילמד, ראש ובראשונה במערכת החינוך, שכאמור נמנעת מלגעת בנושאים מסוג זה עקב רגישותם הפוליטית. וכאן ראוי להישאל – האם רגישות פוליטית היא סיבה מוצדקת לשימור חוסר ידע, שלא לומר בורות? האם מערכת חינוך במאה ה-21 לא מסוגלת לכונן תלמידים לרכישת ידע ואמיתות הסטוריות מבלי לטבל אתה העשייה החינוכית בהטייה פוליטית?

בעידן בו אנו חיים העברת ידע היא ממזמן לא נחלתו של המורה – למידה ניתן לקיים בדרכים שונות ומכוונות, ובמרכזן למידת חקר, בו התלמידים עצמם מגדירים את השאלות, ומחפשים בכוחות עצמם את התשובות. המורים בהקשר הזה נדרשים לקיים בקרה על האתרים בהם משתמשים התלמידים, ועל השיח. את המסקנות התלמידים יגבשו בעצמם, ואחרי הכל, המיקוד הוא בבוגרים בני הגילאים 17-18, שלא רק ראוי שיהיו בקיאים, אלא מחוייב שכך יהיה.

מערכת החינוך על כל זרועותיה חייבת לבנות מערך לימוד המשלים את הפער הדרמטי המתואר במחקר זה. ההימנעות פוגעת באופן עמוק ומשמעותי באתוס הישראלי, ובאמונה שלנו, כקולקטיב, בצדקת הדרך.

המלצות נקודתיות:

1. **לימוד החברה הישראלית** – מערכת החינוך לא יכולה להרשות לעצמה שלא לעסוק בחברה הישראלית המשוסעת והאתגרית. ההימנעות מנושא זה מובילה לפערי ידע עצומים ומהכנה לא ראויה למציאות. נדרשת תכנית לימודים רב-שכבתית להכרות עומק עם אתגריה של החברה הישראלית, הערכים, הקשר בין צה"ל כצבא העם ובין החברה, והקונפליקטים החברתיים-בטחוניים.
2. **ביזור, והלימה בין סמכות ובין אחריות** – החינוך מתקיים בכיתות ובבתי הספר- לא במשרדים, לא במטה, ולא אצל המפקחים. ביזור תקציבים ומגוון השתלמויות לא יפתרו את בעיית היסוד – כל עוד אין למנהל בית ספר סמכות, גם מול מורים, ומול הורים, מעמדו בעייתי, ומוריו לא יכולים ליזום מתקופ שמרנות המערכת – זוהי מערכת בסטגנציה שלא תמשוך כוח-אדם איכותי, ולא תתקדם לשום מקום.
3. **מתדולוגיית ההוראה** – לא ייתכן שבמאה ה-21 המתודולוגייה השכיחה יותר ובאופן קיצוני, היא מורה – לוח – כיתה. זוהי עובדה מטרידה, המציגה אנכרוניזם מוחלט. אין זה פלא שהמוטיבציה ללמוד נמוכה, ושתלמידים חשים משועממים. מתחייב מדד תפוקה מערכתי בעניין זה – בתי ספר חייבים לשנות את האיזונים, ולהגביר משמעותית את מתודולוגיית ההוראה החדשניות – קואוצ'ינג, קבוצות, חקר, היברידי ועוד. לא רק שמתדולוגיות אלו יעשירו את התלמידים, הן גם רלוונטיות לסגנון החיים של ימינו והעתיד הנראה לעין.
4. **כוח אדם איכותי** – מערכת החינוך יכולה למשוך כוח אדם איכותי ולשמרו. רפורמה במיצוי התקציבים יכולה לתת מענה לכך ובאופן די פשוט. בדומה לכך, לא ייתכן שאין קריטריונים משמעותיים לקבלה ללימודי הוראה – כיום כמעט כל מי שמבקש ללמוד הוראה – לומד. הקריטריונים חייבים לשקף את דמות המורה הנדרשת, לא רק מקצועית, אלא גם ערכית. נכון למצות את עיקר המשאבים במורים חדשים, הן בהיבט שכר והן בהיבט רכישת ידע בהתשלמויות.
5. **פעילות חוץ כיתתית** – היבט זה מחייב שינוי מהותי – הלימוד בתוך הכיתה אינו גזירת גורל. אם מחברים את הדברים לרמה הירודה של הכרות עם הארץ והחברה הישראלית, מתחייבת הבנה שיש להוציא את התלמידים יותר, ולגרום להם לחוות את המדינה בה הם חיים. זהו לא תפקיד המכינה הקדם-צבאית, ולא תפקיד הצבא – זהו תפקידה של מערכת החינוך.

מערכת החינוך הינה עתירת משאבים, ובדגש על תקציבים וכוח אדם. מערכת זו, שהיא חיונית לחוסנה הלאומי של החברה הישראלית מתאפיינת בהיררכיה קיצונית, בריכוזיות ובשמרנות לא מאפשרת קידום החינוך, והפיכתו לאפקטיבי ורלוונטי. דווקא בעת הזו, לאחר שרעות חולות רבות צפו נוכח משבר הקורונה – יש הזדמנות לשינוי, ואולם לא ייתכן שינוי משמעותי ללא הצבת רף לימוד ערכי-חברתי-לאומי, ללא מתן מרווח יוזמה לבתי הספר, וללא עידוד של כוח אדם איכותי, גם בגיוס, וגם בעשייה.